

Улітко І. А.

ORCID: 0009-0006-9939-2084

аспірант відділу історії зарубіжної філософії

сектору історії східної філософії

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

МЕТАФОРА ВІДОБРАЖЕННЯ І КОНЦЕПТ РЕФЛЕКСІЇ У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КАШМІРСЬКОГО ШИВАЇЗМУ

Ключові слова: рефлексія, відображення, свідомість, тантра, йога, кашмірський шиваїзм, Абгінавагупта, Утпаладева.

Теорія рефлексії (відображення) – стандартна модель індійської філософії для споглядання природи реальності. Питання, що автори вирішують, застосовуючи концепт рефлексії – наскільки реальні емпіричні феномени та їхні відображення? Розуміння відображення *пратибімба*, як метафори рефлексії вимарша, необхідне для розуміння концепту рефлексії в текстах кашмірських шиваїтів (КШ). У цій доповіді розглянемо сучасні дослідження найвідоміших текстів традиції: “Тантралоку” (ТЛ) Абгінавагупти (АГ) та “Ішвара Пратьябгіджня каріку” (ІПК) Утпаладеви (УД). Метафора віддзеркалення та реальність відображеного у дзеркалі моно-свідомості (Шіви) – абсолютно необхідна для розуміння онтологій УД та АГ.

АГ використовує ідею рефлексії в двох сенсах: *вада* – спосіб обмірковування та *ньяя* – максима, пояснювальне порівняння. Ці два способи взаємодоповнюють, – такі метафори є основами доктрин. Доктрина відображення *пратибімбавада* описана АГ у третій главі ТЛ (60 шлок) та цього року перекладена англійською Марком Дичковським разом з єдиним повним коментарем Джаяратхи.

Гарне порівняння як для моністичної філософії КШ – у свідомості як у єдиному дзеркалі відображається вся множина об’єктів. Утпаладева до АГ використав метафору відображення у дзеркалі свідомості для пояснення відмінності недуального погляду КШ від попередніх. Багатоманітність і самобутність зовнішніх об’єктів поєднується у відображенні в цьому дзеркалі. Різниця відображення дзеркала фізичного і дзеркала свідомості – нескінченна вимірність останнього.

Розвиток порівняння дзеркала зі свідомістю: перше відображає форму, друге – форму і всі інші властивості об'єктів. Якісне відображення – таке як у незабрудненого (*нірмальья*) дзеркала (*дарпана*). Йогараджа, коментуючи АГ (ТЛ, глава 3), відмічає, що розділеність органів чуттів і їхнього контенту ілюзорна в тій самій мірі, що й ілюзорна глибина відображення в плоскому дзеркалі.

І. Рат'є вбачає інші сенси для аналогії свідомості з дзеркалом:

Дзеркальність – це про пластичність свідомості до відображення.

Це порівняння сотеріологічне для авторів КШ.

М. Каул, аналізуючи АГ ТЛ гл. 3, відмічає, що рефлексія там двоетапна і самогенеруюча. Перший рівень відображення відбувається там, де пракаша (світло свідомості) відображається у вимарші (рефлексивному усвідомленні), як обличчя в дзеркалі. Другий рівень відображення відбувається там, де рефлексія вимарша, яка є нічим іншим, як розширеною формою самої пракаші, відбивається назад у пракаші. Однак цього не відбувається у випадку з дзеркалом, оскільки обличчя байдуже до отримання відображення через свою нечисту природу. В обох випадках рефлексія відбувається в самій пракаші. Відображення (праті-бімба), яке нас цікавить, є самогенеруючим і не обов'язково потребує прототипу (бімба). Інакше кажучи, свідомість за АГ, згідно з М. Каула – нескінченно вимірна потенція до рефлексії досвіду. Онтологія АГ – світло рефлексійного усвідомлення – прояв природи того світла свідомості, котре також освітлює реальність феноменів.

Першочерговий атрибут рефлексії – не-забрудненість (*нір-малата*). М. Каул вбачає, що свідомість має унікальну властивість до відображення об'єктів у собі, оскільки має властивість абсолютної чистоти, на протигагу іншим об'єктам. І. Рат'є зазначає що УД і АГ надають дзеркалам і свідомості властивість прозорості ("limpidity", за пер. І. Рат'є терміна *нірмалата*, котру частіше перекладають як незабрудненість), на протигагу наяїкам (логікам), згідно з якими, ці властивості застосовуються тільки для фізичних об'єктів.

І. Рат'є аналізує погляди його попередника УД, котрий в ІІ стверджує, що свідомість вміщує в собі всі об'єкти і залишається єдиною як багатовимірне дзеркало, що не розколюється. *Вимарша* (усвідомлення, "реалізація" за пер. Рат'є) – акт свідомості (Шіви), коли вона усвідомлює (рефлексує) свій контент (сутності – об'єкти чи ідеї). Рефлексії онтологічно реальні і є одночасно відмінними від рефлексуючого суб'єкту, та такими, що існують лише всередині його рефлексії.

Згідно із С. Тамілсіні, УД у ІІІ Вритті стверджує що *вимарша* має форму воління до відображення об'єкту, "затемненого" та такого, котрий не можна виміряти. *Джняна* (знання) має форму висвітлення, *вимарша* (рефлексія) – внутрішня властивість висвітлення, якій властива воля

до такого висвітлення. *Джняна* – завжди *вімарша*, без неї лише неусвідомленість. АГ, ППВВ – не*мавімарші* (рефлексії) без агентності суб'єкту. *Вімарша* можлива лише за умови сватантрії – своє-свободибажання.

Також С. Тамілсіна стверджує зсув у АГ причинно-наслідкового зв'язку – не об'єкт є причиною до відрефлексованого свідомістю його образу, але воля божественного до самопроявлення об'єкту у свідомості є такою причиною. Цей автор згодний з А. Сандерсоном у позиції, що АГ розвиває аспект само-бачення (*паш'янти*) мови (*вач*) у Бгартригарі. Він же вважає, що рефлексія і саморефлексія у цих авторів КШ – синоніми. Дж. Каммінг підтверджує цю тотожність в УД у ППК: свідомість = самосвідомість. Основна природа свідомості – саморефлексія.

Дж. Каммінг порівнює погляди КШ на рефлексію (*вімарша*) з конкуруючими школами. Так, ньяя-сутра визначає рефлексивне усвідомлення (*вімарша*) як сумнів (*самішя*), котрий виникає при порівнянні тези та антитези. Також відмічає, що УД та АГ протиставили буддистам-саутрантикам погляд на свідомість як таку, що має свободу волі обирати, які об'єкти відображати. Інакше якщо всі зовнішні об'єкти мають власну реальність, то вони обмежують свобідну волю свідомості обирати, що відображати в собі.

Цікавим є погляд естетично орієнтованої італійської школи дослідників КШ. Згідно з Р. Торелли та Р. Інолі, досвід рефлексії (*вімарша*) по ППВВ уможливлений переживанням *чаматкари* – подивом, котре, за Р. Інолі, є також базою для естетичного досвіду.

Література:

1. Ratié, Isabelle. 2017. "An Indian Debate on Optical Reflections and Its Metaphysical Implications". Bloomsbury Academic.
2. Timalcina, Sthaneshwar. 2022. "Vimarsha the Concept of Reflexivity in Utpala and Abhinavagupta". ACTA ORIENTALIA.
3. Torella, Raffaele. 2023. "Afterthoughts on Camatkāra".
4. Cumming, James H. 2022. "The Nondual Mind: Vedānta, Kashmiri Pratyabhijñā Shaivism, and Spinoza".
5. Kaul, Mrinal. 2020. "Abhinavagupta on Reflection (Pratibimba) in the Tantrāloka". *Journal of Indian Philosophy*, 48 (2): 161–89.